

حیات علم

علامہ عبد العزیز

(ریاضیدان و ستارہ شناس سولہ سو و دھم ہجری قمری)

مؤلف: طیبہ محروقہ

حیات علمی علامه عبدالعلی بیرجندی
(ریاضیدان و ستاره‌شناس سده نهم و دهم هجری قمری)

مؤلف: طلیه محروقی

سرشناسه: محروقی، طلیه، ۱۳۴۸ -

عنوان و نام پدیدآور: حیات علمی علامه عبدالعلی بیرجندی (ریاضیدان و ستاره‌شناس سده نهم و دهم هجری قمری)
مؤلف: طلیه محروقی.

مشخصات نشر: تهران: فکر بکر، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۱۶۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۹۶-۳۳-۹

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: بیرجندی، عبدالعلی بن محمد. - ۹۳۴ ق.

موضوع: ساجمان - ایران - سرگذشتنامه

موضوع: ریاضی دانان ایرانی - سرگذشتنامه

موضوع: دانشمندان ایرانی - سرگذشتنامه

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۱۹۴۳-۵۲۳۸

رده بندی دیویی: ۵۲۰/۹۲۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۴۱۸۸۰

خرید اینترنتی این اثر در سایت: www.fekrebekr.ir

ناشر: فکر بکر

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

امور فنی: انتشارات فکر بکر

صفحه آرایشی: فائزه دستگردی

طرح جلد: نفیسه شکرانی

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۳

لینتوگرافی و چاپ: واصف

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۹۶-۳۳-۹

کلیه ی حقوق این اثر متعلق به ناشر می باشد.

انتشارات فکر بکر: نمایندگی خراسان جنوبی، بیرجند، خیابان آیت الله غفاری، حدفاصل غفاری ۱۰ و ۱۲

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۰	پیام مدیر کل یونسکو
۱۳	نادگاه عبدالعلی بیرجندی
۱۳	سرزمین قهستان و بجد و بیرجند
۱۶	سرزمین و شهر بیرجند
۱۶	دوره باستانی و میانه
۱۶	دوره نوین (عهد اسلامی)
۱۹	روستای بجد
۲۰	پیشینه تاریخی بجد
۲۰	آثار و ابنیه تاریخی بجد
۲۵	تحولات دینی، فرهنگی و علمی خراسان در عصر بیرجندی
۳۹	مشترکات هرات و قهستان
۴۲	علمای قهستانی تحصیلکرده در حوزه هرات
	دوران کودکی و جوانی عبدالعلی بیرجندی در قهستان (تولد نامعلوم،
۴۸	وفات ۴۳۹ هجری قمری)
۴۹	دیدگاه مذهبی عبدالعلی بیرجندی
۶۲	بررسی وجود چند بیرجندی
۷۲	متن گزارش و تصاویر اسناد یافت شده از کاوشهای قبرستان بجد
۸۰	زندگی علمی عبدالعلی بیرجندی
۸۰	مقام علمی علامه عبدالعلی بیرجندی

۸۳	جایگاه عبدالعلی بیرجندی در علوم نجوم
۸۴	آثار و کتب علامه بیرجندی
۸۷	تالیفات علامه عبدالعلی بیرجندی
۸۷	ابعاد و اجرام و عجائب بلاد
۹۳	کتاب جغرافیا
۹۷	بیست باب در معرفت تقویم
۱۱۱	ادعیه قرآن
۱۱۶	رساله در فلاحیت
۱۱۸	شرح اداة البحث
۱۲۲	شرح بیج الغ بیگ
۱۳۰	شرح تذکره خواجه نصیر
۱۳۱	الدر النظیم فی فضائل القرآن العظیم
۱۳۵	حاشیه بر شرح الملخص جفمنی
۱۳۷	بیست باب در معرفت اسطرلاب
۱۴۱	شرح شمسیه
۱۴۴	شرح مختصر الهیئه
۱۴۵	شرح تحریر المجسطی
۱۴۶	علم الواجب
۱۴۷	اختلاف وقوع الخطوط فی الأشکال
۱۴۸	نتیجه گیری
۱۵۳	منابع و مآخذ

مقدمه

فرهنگ غنی ایران و اسلامی که میراث گذشته، سکه دو رویه است، این دو فرهنگ (فرهنگ ایرانی و اسلامی) چنان درهم تنیده اند که بحث از هر کدام منتهای دیگری هر پژوهش گری را به بیراهه خواهد کشاند. ما از طرفی تمدنی درخشان و چند هزار ساله داریم که به شهادت تاریخ و آثار علمی دانشمندان مان نقش بزرگی در پیشرفت تمدن جهانی داشته است (۱۳۹۱-۱۴۸۱) می نویسد: اعراب پس از فتح ایران و انقراض حکومت ساسانی خود را با یک تمدن کهنسال و ریشه دار در این مملکت روبرو دیدند و از این رو استفاده های زیادی از آن کردند و فنون بسیاری را از آنان اقتباس کردند.

در این پژوهش سعی شده با نگاهی به دور از تعصبات و اعتقادات قومی و مذهبی به بررسی شخصیت یکی از این دانشمندان فرزانه این مرز و بوم که نشان اعتبار و سندی درخشان در تاریخ علوم ایران زمین است پرداخته شود و این شخصیت عظیم علمی کسی نیست جز علامه نظام الدین عبدالعلی محمد بن حسین بن بیرجندی است و در همین راستا تحقیقات و مطالعات فراوانی از آثار و مکتوبات گذشته تا به حال در مورد شخصیت والای این عالم و بزرگ مورد بررسی قرار داده شده است.

در این پژوهش سعی شد از جانب انصاف خارج نشده و در خصوص معرفی وجودی شخصیت گرانقدر علامه عبدالعلی بیرجندی تمامی ارا و عقاید مختلف را لحاظ کرده و تمامی آنچه پیرامون شخصیت وی وجود دارد را جمعه نماییم اما همچنان معتقدیم که آنچه مسلم و مسجل است این است که این دانشمند فرزانه نام ایران و اسلام را در جهان به عنوان دانشمندی پیشرو و محقق خط شکن در عرصه علمی بخصوص علم نجوم و هیئت طنین انداز کرده است. و شهرت جهانی وی از اشتهار وی دنیای اسلام بسی بیشتر است.

و علت این امر آن است که آنچه از گذشتگان باقی می ماند یا در واقع میراث

فرهنگی گذشتگان خدمات علمی و فرهنگی ایشان می باشد چنانچه میبینیم علامه در تعیین قبله استخراج تقویم و اکتشاف کواکب و اختراع اسطرلاب میراثی بس گراند قدر از خود بجای گذاشته است. در تایید سخنان فوق پیام جهانی یونسکو به مناسبت نکوداشت علامه محمدبن حسین بیرجندی در سوم ماه مه ۲۱۰۲ میلادی که در بیرجند که توسط سفیر این سازمان قرائت شد را به محضران تقدیم می داریم.

پیام مدیر کل یونسکو

پیام مدیر کل یونسکو به همایش نکوداشت علامه عبدالعلی بیرجندی که در تاریخ ۴۱ اردیبهشت ۱۹۳۱ در سالن علامه فرزاد بیرجند برگزار گردید: برای من مایه افتخار و خوشوقتی است که امروز به مناسبت جشن پانصدمین سال تولد دانشمند بزرگ ایرانی، نظام الدین عبدالعلی بن محمدبن حسین بیرجندی در محضر شما باشم. در حد توانم به عنوان نماینده یونسکو در جمهوری اسلامی ایران علاقمندم که درود و تبریکات مدیرکل محترم را به این رخداد ابلاغ کنم و تشکر یونسکو را به میزبانان آن اعلام نمایم. کنفرانس عمومی یونسکو این مراسم سالگرد را در میان جشن هلی سالگرد سال ۲۰۱۳ و ۲۰۱۲ قرار داده است. بنابراین تمام جامعه یونسکو به منظور بزرگداشت ریاضیدان، منجم و فیزیکدان برجسته ایرانی در قرن شانزدهم میلادی علامه بیرجندی که در این شهر یعنی بیرجند زندگی می کرد به ما می پیوندند. همانطور که همه ما می دانیم و اکنون به خوبی روشن شده است آثار و کتاب های علامه بیرجندی کمک شایانی به پیشرفت علم نجوم کرده است. او، همراه دیگران، یک ستاره کشف کرد و یک تقویم تدوین نمود. در نجوم و فیزیک نجومی اسلامی بیرجندی بحث (علی القوش) را درباره گردش زمین ادامه داد. در تحلیل خودش از آنچه که ممکن بود در اثر حرکت زمین اتفاق بیفتد او فرضیه ای را شبیه نظریه چرخش

دورانی گالیله مطرح کرد. همچنین تالیفات و شروح علامه بیرجندی بر ریاضیات راهگشای بسیاری از دانشمندان جوان روزگار خودش و دوره های بعد بود. آثار مکتوب او بالغ بر ۲۰ اثر است در شاخه های مختلف ریاضیات، نجوم، جغرافیا، مکانیک، تدوین تقویم، منطق، کشاورزی و علوم اسلامی که همگی در نوع خود منحصر به فردند.

بیرجندی در بسیاری از نقاط جهان از جمله افغانستان، هند، پاکستان، روسیه، قاره اروپا و آمریکا شناخته شده است و آثار علمی گوناگون او در این کشورها با دقت در کتابخانه های مهم نگهداری می شود و هنوز توسط دانشمندان مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار می گیرد. بیرجندی نه تنها به عنوان یک دانشمند فضل تقدم داشت بلکه از نظر شخصیتی، فردی متواضع و با تقوی بود و شهرت علمی و مذهبی او برکات زیادی را برای فرزندان و نوادگان او در طی قرن ها به ارمغان آورده است. ما در عصری زندگی می کنیم که تغییرات سریع رخ می دهد و این تغییرات با شکل ها و ساختارهای جدید متمایز می گردد. ما با نیاز روزافزونی مواجه ایم تا برای رسیدن به آینده ای امن، هماهنگ و پر از صلح و صفا برنامه ریزی کنیم. در چنین فضایی، انعکاس عمیق و بازنگری آنچه از پیشینیان به ما رسیده مورد نیاز است. در این خصوص، مطالعه تعالیم و دستاوردهای متفکران، دانشمندان و انسان دوستان ادوار گذشته از قبیل علامه بیرجندی به واقعاً مفید و روشنگر است. مطالعه آثار و زندگی دانشمندان ادوار پیشین همچنین از جهت اینکه چگونه به علوم جدید کمک می نمایند حائز اهمیت است. مخصوصاً چنین دانش هایی برای جوانان اهمیت دارد که آنها را تشویق کند که از علوم نه تنها به عنوان بخشی از تربیت و آموزش بلکه به عنوان بخشی از زندگی روزمره آنها قدردانی نمایند. یونسکو همچنین تعدادی از برنامه های پیش رو را در زیر چتر فراگیر تعمیم علوم در نظر گرفته است و در پی این است که علم و تکنولوژی را به سوی ابزاری محوری به منظور توسعه پایدار

سوق دهد. در این خصوص تعدادی از جوایز علمی یونسکو هر ساله به آثار علمی برجسته در سرتاسر دنیا هدیه داده می‌شود. یونسکو همچنین به کشورهای عضو خودش کمک می‌کند تا موزه های علمی راه اندازی کنند و از نمایشگاه های علمی حمایت می‌نماید. در حقیقت رخدادهایی از قبیل مراسم امروز برای بزرگداشت علامه بیرجندی تلاش خوبی است به سوی تعمیم علم و دانش و از طرف تمام جامعه یونسکو مورد تشکر و قدردانی قرار می‌گیرد. بدین دلیل من دوباره از شما میزبانان شهر بیرجند، دولت محترم، عالی جناب سفیر ایران در یونسکو و همچنین دبیر کل کمیسیون ملی یونسکو برای کمک به بزرگداشت علامه بیرجندی به یونسکو تشکر می‌نمایم. مراتب قدردانی و سپاس مرا همگی پذیرا باشید.

